

Úvod do věcných SJ

Předmět: Selekční jazyky

2. 10. 2009

Přednášející: Mgr. Silvie Kořínková Presová

<http://kisk.phil.muni.cz/mgr-silvie-korinkova-presova-dis>

Termíny výuky

Kombinované studium

23.10., 13.11., 4.12.

16:40 v učebně C14

Prezenční studium

9. 10., 16. 10., 30. 10., 6. 11., 20. 11., 27. 11., 11. 12.

15:00 (čas bude ještě upřesněn) v učebně C14

Test

18.12.

15:00 (čas bude ještě upřesněn) v učebně C14

Ukončení předmětu

- způsob ukončení – písemná zkouška – test
- uzavřené otázky, počet otázek – 21
- klasifikační stupnice

A	21-20
B	19-18
C	17-16
D	15-14
E	13-12
F	11 - 0

Témata přednášek

1. Úvod do problematiky selekčních jazyků
2. Systematické selekční jazyky – základní pojmy, enumerativní versus fasetové SSJ, využití SSJ, klasifikace, SSJ v online prostředí
3. Mezinárodní desetinné třídění, Skupiny Konspektu
4. Předmětové selekční jazyky – úvod do problematiky, deskriptorové selekční jazyky (tvorba tezauru)
5. Soubor věcných autorit NK ČR
6. Indexování – úvod do problematiky
7. Indexování – praktické aplikace
8. Věcné vyhledávání pomocí selekčních jazyků

Selekční jazyk

- **Selekční jazyk (SJ)** (výklad z TDKIV) - Umělý informační jazyk používaný k vyjádření identifikačních nebo obsahových selekčních údajů za účelem pořádání, ukládání a vyhledávání dokumentů.
- Doplnění (Kovář, 1984, s. 14) - Selekční jazyk - **Soustava znaků přirozeného, formalizovaného nebo umělého jazyka** vytvořená pro účely pořádání, ukládání, vyhledávání, popř. i distribuce jak dokumentů samých, tak záznamů o nich.

Selekční jazyk

Identifikační SJ (výklad z TDKIV) - Selekční informační jazyk sloužící pro popis formálních charakteristik dokumentu používaný v bibliografickém popisu a jmenné katalogizaci.

Více viz Kovář, 1984, 9-18
např. jmenné autority NK
ČR, nakladatelské údaje

Věcný SJ (výklad z TDKIV) - Selekční jazyk používaný pro zpracování dokumentů pomocí věcných údajů s cílem umožnit vyhledávání dokumentů podle obsahu.

- ang. ekv. - indexing language, subject retrieval language

Příklady dalších výkladů věcného SJ

- An indexing language is a "language" used for subject classification or indexing of documents. (Not used about systems for descriptive cataloging or indexing). (Hjørland, 2006)
- Věcný SJ - **Selekční jazyk používaný při realizaci procesu věcného pořádaní informací jako jeho výrazový a vyjadřovací prostředek.** (Kovář, 1984, 15)
  - Věcné pořádaní vychází z obsahové analýzy, informace jsou při něm pořádaný podle obsahových údajů získaných inf. analýzou. (Kovář, 1984, s. 11)

Co nás bude zajímat?

- věcný selekční jazyk
! Zkráceně ho budeme nazývat pouze selekční jazyk, SJ.
- ale nejen to
- též věcné pořádání informací
- věcný SJ je nástrojem procesu věcného pořádání informací, je jeho výrazový a vyjadřovací prostředek

Ukázky věcných SJ různých typů

Č Í M Z A Č Í T ?

autoritou nejvyšší

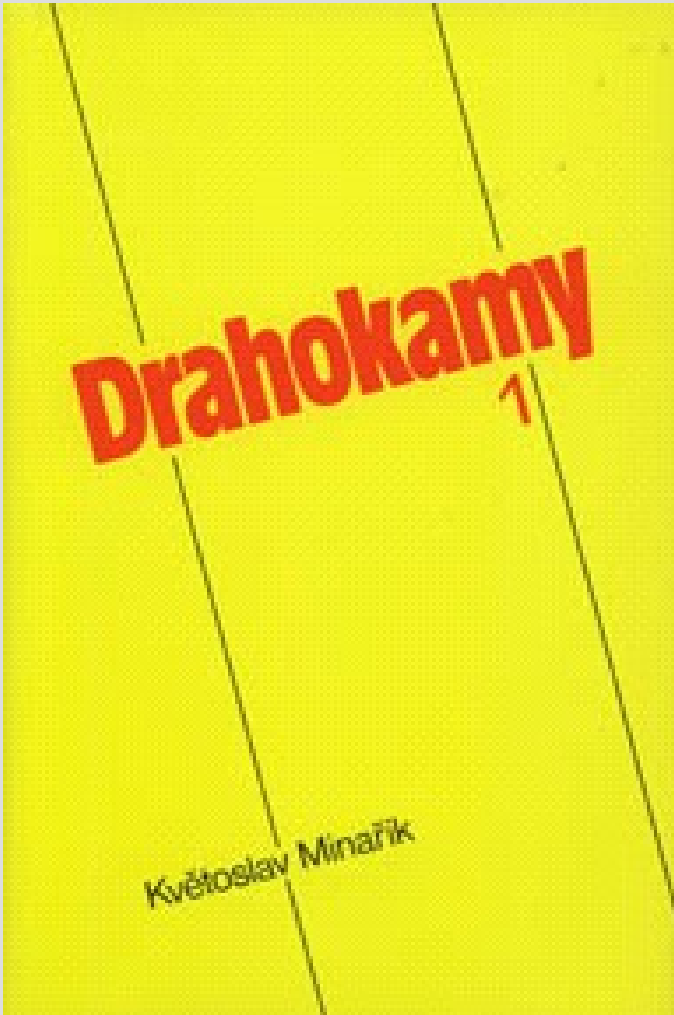
Selekčními jazyky v katalogu Národní knihovny ČR
(NK ČR)

NEBOLI

Jaké druhy selekčních jazyků používá při indexaci
NK ČR ?

Příklad

Hledáme knihu o drahokamech (nerost) pomocí
klíčového slova z názvu - drahokamy

Pojednává kniha
s tímto názvem o
problematice, která
nás zajímá?

Záznam v
katalogu
NK ČR
(cit. 2008-16-4)

Hlavní záhlaví	● Minařík, Květoslav, 1908-1974
Název	● Drahokamy / Květoslav Minařík
Vydání	Vyd. 2.
Nakl. údaje	Praha : Canopus, 2004
Popis (rozsah)	2 sv. (319, 332 s.) ; 19 cm
Roky/Sv.	sv. 1-2
EXEMPLÁŘE	
ISBN	80-85202-15-8 (díl 1 : váz.) 80-85202-16-6 (díl 2 : váz.)
Edice	Drahokamy ; sv. 10, 11
Předmět. heslo	● Minařík, Květoslav, 1908-1974
Předmět. heslo	● duchovní cesta ● mystika ● jóga ● sebewýchova ● sebepoznání ● filozofie ducha ● mystici -- Česko -- 20. stol.
Forma a žánr	* pojednání * autobiografické vzpomínky
Skupina Konspektu	● 13 - Filozofie ducha ● 929 - Biografie
MDT	● 2-584.5 ● 2-587

Záznam v katalogu AV ČR

(cit. 2008-16-4)

Úplné zobrazení záznamu

Zvolte formát: [Standardní Katalogizační záznam](#) [Citace](#) [Názvy polí MARC21](#) [Tagy MARC21](#)

Záznam 15 z 21

Hlavní záhlaví	• Minařík, Květoslav
Název	• Drahokamy 1 / Květoslav Minařík
Popis	286 s.
Vydání	1. vyd.
Naklad. údaje	• Praha : CANOPUS, 1993
OBJEDNEJTE SI:	Všechny jednotky
OBJEDNEJTE SI:	Orientální ústav
Edice	• Drahokamy ; Sv.2
ISBN	• 80-85202-20-4

↳ Nezjistíme, že jde o knihu s odlišnou tematikou. Záznam obsahuje pouze identifikační údaje.

Selekční jazyky používané NK ČR

**mystici - Česko - 20. stol.
duchovní cesta**

PHNK   **předmětový SJ**
(předmětová hesla Národní knihovny)

2-587-051

159.923.5

233-852.5

(437.3)

(0:82-94)

MDT   **systematický SJ**
(Mezinárodní desetinné třídění)

- **Ukázka slovníků PHNK a MDT (soubor pdf Srovnání PSJ a SSJ)**

133 - Okultismus

skupina Konspektu   **hybridní SJ**
blíží se k SSJ

Příklady dalších možností uplatnění SJ

- **tematický rozcestník**
<http://www.jib.cz/>

- **Catalog NCSU** <http://www.lib.ncsu.edu/catalog/> –
- **komerční databáze**, např. LLIS - Library Literature & Information Science Fulltext
<http://library.muni.cz/ezdroje/>
- **kategorizační schémata v předmětových katalozích, portálech** např.:

<http://www.lii.org/>

<http://www.seznam.cz/>

Seznamy různých druhů SJ

- **Taxonomy Warehouse**

<http://www.taxonomywarehouse.com/>

- **Beyond Bookmarks**

<http://www.public.iastate.edu/~CYBERSTACKS/CTW.htm>

Oblast věcného pořádání informací a selekčních jazyků patří do širší problematiky pořádání informací a informačních jazyků (více viz Kovář, 1984, s. 9-18).

Pořádání informací

- ▶ v zahraniční problematika označující se jako **knowledge organization**, organization of knowledge, information organization, organization of information, organizing information
- ▶ **české** ekv **organizace znalostí**, organizace poznání pořádání znalostí, pořádání informací

Pořádání informací

Pořádání informací (termín z TDKIV) ekv pořádání znalostí, termín anglicky **knowledge organization**

- Organizace a reprezentace zaznamenaných znalostí s cílem zajistit efektivní využívání údajů, informací a poznatků obsažených v informačních zdrojích.
- Pořádání informací zahrnuje vytváření organizovaných souborů identifikačních a obsahových informací získaných informační analýzou dokumentu podle předem stanoveného systému.
- Podle typu vstupních informací se vyčleňuje identifikační pořádání informací a věcné pořádání informací.

Věcné pořádání informací

- **Věcné pořádání informací** (termín z TDKIV)
ekv věcný popis, věcné zpracování, věcné zpracování informací, angl. ekv subject control

Specifický proces pořádání informací, při kterém jsou informace získané obsahovou analýzou dokumentu vyjádřeny pořádacími znaky věcných selekčních jazyků.

Systematické pořádání informací

- Proces, při kterém jsou dokumenty, záznamy o nich nebo záznamy o jednotlivých informacích vřazovány na příslušné místo v rámci systematicky uspořádaného systému lidského poznání, kde se jejich postavení řídí v podstatě rodo-druhovými vztahy a slovní formulace obsahu dokumentu bývá většinou nahrazena znaky umělého jazyka (notacemi).
(volně podle Kovář, 1984, s. 13)
- ekv třídění, klasifikace, systematické zpracování, systematická katalogizace
- vyjadřovacím prostředkem je systematický SJ

Předmětové pořádání informací

- Proces, při kterém slovně vyjádřený obsah, téma či předmět dokumentu, jeho částí nebo jednotlivých v něm obsažených informací je převáděn do jednou více, jindy méně normalizovaných a formalizovaných hesel (deskriptorů), která jsou ve slovnících uspořádána abecedně. (volně podle Kovář, 1984, s. 13)
- ekv. heslování, předmětové zpracování, indexace, někdy nevhodně předmětové třídění, předmětová klasifikace
- vyjadřovacím prostředkem je předmětový SJ

Účel věcného pořádní informací (Taylor, 2004, s. 242)

- Poskytnutí věcného přístupu k informačním objektům prostřednictvím vyhledávacího nástroje.
- Seskupení obsahově stejných nebo podobných informačních objektů.
- Logická lokace podobných informačních objektů.
- Šetří čas uživatele.

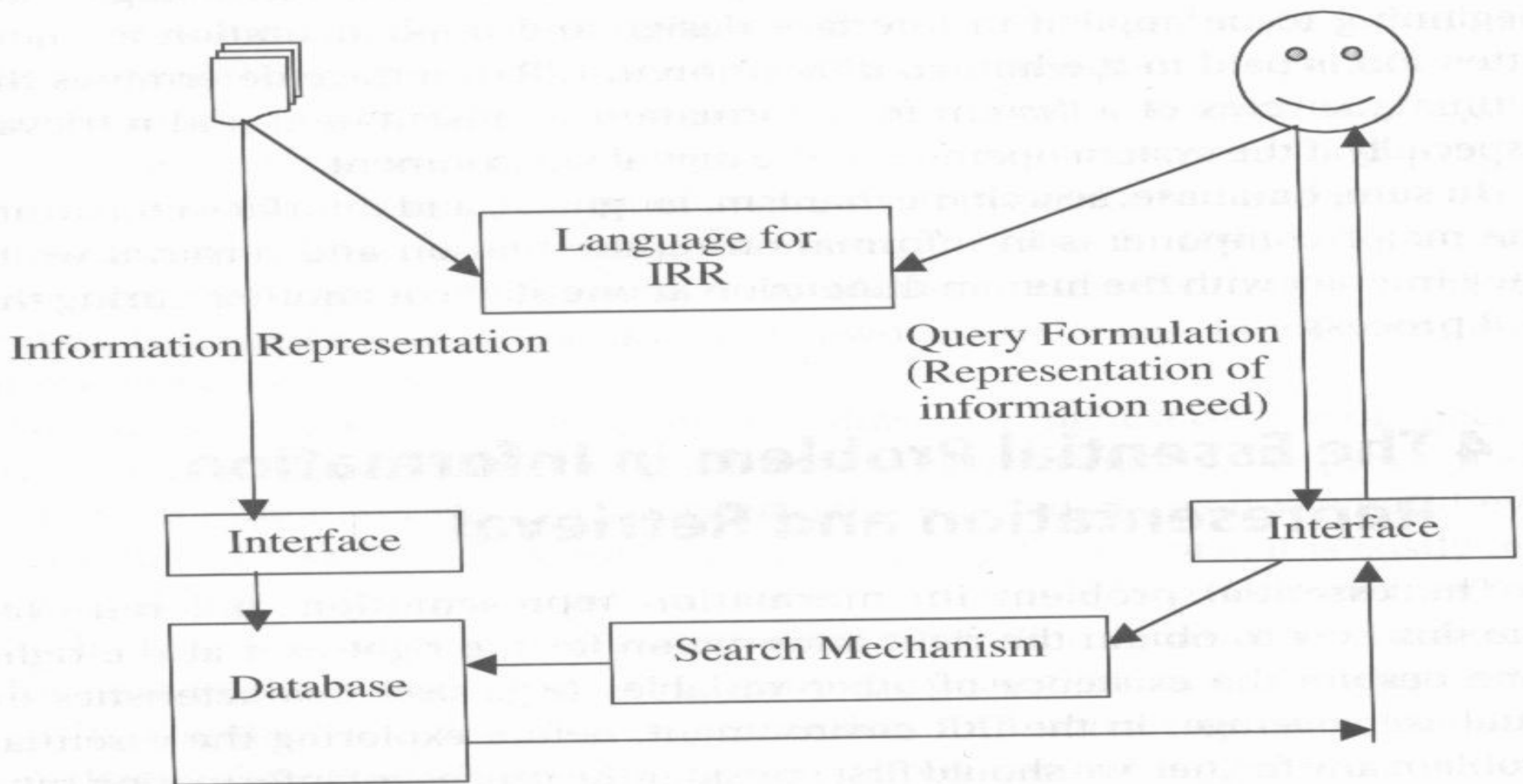
SJ v informačním systému

SJ je součástí několika procesů v IS a současně subsystémů IS, vyplývá to z jeho funkce:

- výrazový a vyjadřovací prostředek procesů pořádání, ukládání a vyhledávání informací.

SJ je prvkem i prostředkem spojujícím pořádací, ukládací a vyhledávací subsystém IS. (více viz Kovář, 1984, s. 9-18)

SJ v procesu reprezentace a vyhledávání informací (Chu, 2007)

Figure 1.1 Process of Information Representation and Retrieval

SJ v procesu reprezentace a vyhledávání informací (Chu, 2007)

- Vedle přirozeného jazyka patří SJ mezi důležité složky tohoto procesu.
- Je výhodnější užít přirozený jazyk či SJ?
  - Obojí výhody i nevýhody (viz přednáška Věcné vyhledávání pomocí SJ).

Charakter SJ z hlediska lingvistiky

- **Přirozený jazyk** (výklad z TDKIV) - Jazyk, který se vyvíjí, jehož pravidla vyplývají z úzu (nejsou definována formálně) a jenž je užíván konkrétním jazykovým společenstvím (např. národní jazyky).
- **Umělý jazyk** (výklad z TDKIV) - Jazyk vytvořený nebo řízený pomocí souboru předem stanovených pravidel s přesně definovanou syntaxí a sémantikou vytvořený pro určité praktické účely. Typem umělého jazyky je např. informační jazyk.
- SJ patří mezi informační jazyky, tj. umělé jazyky používané v rámci informačního systému.

Charakter SJ z hlediska lingvistiky

Přirozený jazyk (dále PJ) má dvě základní složky:

- slovník (lexikum)
- pravidla, jak s tímto slovníkem nakládat, tedy gramatiku
  - morfologie: nauka o tom, jak se slova ohýbají (flexe) nebo tvoří (slovotvorba)
  - syntax: způsob, jakým se slova spojují do vět (zjednodušeně řečeno).

Podobně i SJ má tyto tři složky:

- slovník, morfologii a syntax

Srovnání tří základních složek SJ a PJ: slovník

- Slovníku (lexiku) PJ odpovídají u SJ řízený slovník nebo (PSJ) klasifikační tabulky (SSJ).
příklad:
  - Databáze národních autorit NK ČR
<http://sigma.nkp.cz/F/>
  - Český teologický tezaurus
http://ckis.cuni.cz/F/2DL8NDU44PTBPE62VFU2X3KVDTA5I7CHUXNVXBTJ2FA74J3TBP-28409?func=find-a-o&local_base=etf11
  - Soubor MDT MRF
online <http://aip.nkp.cz/mdt/>

Srovnání tří základních složek SJ a PJ: slovník

Pořádací znak

- Slovu nebo slovnímu spojení u PJ odpovídá u SJ pořádací znak.
- **Předmětový SJ** → **lexikální jednotka**
mystici - Česko - 20. stol. - složené téma vyjádřené temat. autoritami (Db národních autorit NK ČR) a zapsané prekoordinovaně, základ přirozený jazyk
- **Systematický SJ** → **klasifikační znak**
2-587-051(437.3)“19“ - složené téma vyjádřené notací MDT, základ kód

- Pořádacími znaky přirozeného, formalizovaného nebo umělého věcného SJ mohou být slova převzatá z názvu nebo podnázvu dokumentu, ale také slova převzatá z jiného místa dokumentu, z redukce textu dok. (referát, anotace) nebo formulovaná informačním pracovníkem, a to zcela volně, anebo na podkladě nějakého řízeného slovníku. (volně podle Kovář, s. 11)

Srovnání tří základních složek SJ a PJ: morfologie

- Morfologii (přesněji její části, slovo tvorbě, protože flexi nelze u SJ uplatnit) PJ odpovídají u SJ **pravidla pro tvorbu pořadacích znaků** (zde je jednou z podstatných otázek především míra prekoordinace/postkoordinace pořadacích znaků - viz dále)
- např. u **SSJ typ notačního systému** - MDT - desetinná notace

Srovnání tří základních složek SJ a PJ: syntax

- Syntaxi (skladbě) PJ odpovídají u SJ **pravidla pro indexaci (klasifikaci) a formulaci dotazu při vyhledávání** (tedy pravidla pro spojování a kombinaci pořadacích znaků)
- **Větě** v PJ odpovídá v SJ **selekční obraz dokumentu** nebo **selekční obraz dotazu**.

Typy SJ

Nejčastější dělení: podle uspořádání slovníku, podle charakteru pořádacích znaků SJ, šířky tematického zaměření.

- *Pořádací znaky lze ve slovníku SJ uspořádat abecedně, nebo tematicky, takže se SJ dělí na:*
  - **předmětové SJ** (více viz konkrétní přednáška) - abecední princip
  - **systematické SJ** (více viz konkrétní přednáška) - tematický princip

Typy SJ

- *Charakter pořádacích znaků SJ je určen mírou postkoordinace, resp. prekoordinace, takže se SJ dělí na:*
  - **postkoordinované SJ**
  - **prekoordinované SJ**

Prekoordinace versus postkoordinace

- Postkoordinace a prekoordinace jsou principy, které se uplatňují
  - při tvorbě pořadacích znaků ve slovníku SJ (morfologie),
  - při indexaci (klasifikaci) a vyhledávání (syntax).

Neexistuje čistě postkoordinovaný nebo čistě prekoordinovaný SJ. Postkoordinace a prekoordinace se uplatňuje v každém SJ; podle toho, který princip v daném SJ převažuje, označujeme jej jako prekoordinovaný nebo jako postkoordinovaný SJ.

Prekoordinace versus postkoordinace

- **Na úrovni slovníku**

postkoordinace/prekoordinace vyjadřuje míru složení pořádacího znaku. Pokud jsou jako pořádací znaky použity jednoduché pojmy, hovoří se o postkoordinaci. Pokud jsou použity složené pojmy, hovoří se o prekoordinaci.

- **postkoordinovaný PSJ**

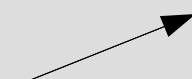
Dvořák, Antonín, 1841-1904

drama

televizní inscenace

bibliografie

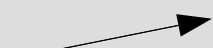
složené téma vyjádříme
jednotlivými pořádacími znaky
(deskriptory)

- **prekoordinovaný PSJ**

Dvořák, Antonín – hry divadelní a televizní – bibliografie
(dramatik)

složené téma
vyjádříme jedním
pořádacím znakem
(předmětové heslo)

Prekoordinace versus postkoordinace

- Prekoordinovaný nebo postkoordinovaný charakter pořadacích znaků ovlivňuje samozřejmě i indexaci (klasifikaci) a vyhledávání.
  - U postkoordinovaného SJ je složený pojem popsán dílčími pořadacími znaky, které jsou k dokumentu přiřazovány samostatně a koordinovány (kombinovány) až při vyhledávání.
  - U prekoordinovaného SJ je naopak složený pojem vyjádřen jediným pořadacím znakem, který se použije jak pro indexaci, tak pro vyhledávání.

Prekoordinace versus postkoordinace

Příklad

- postkoordinovaná indexace v bibliogr. záznamu
mořeplavci
Itálie
18.-19. stol.
studie
- prekoordinovaná indexace v bibliogr. záznamu
mořeplavci -- Itálie -- 18.-19. stol. - studie
- Pozn. Současné rešeršní systémy vyhledávají i v jednotlivých prvcích
předmětového hesla. Rozdíl znatelný při prohlížení v rejstřících.

Typy SJ

- Výsledkem tohoto třídění jsou celkem čtyři typy SJ:
  - prekoordinované systematické SJ
  - postkoordinované systematické SJ
  - prekoordinované předmětové SJ
  - postkoordinované předmětové SJ

Příklady typů SJ

- **prekoordinované SSJ**
  - Mezinárodní desetinné třídění, Deweyho desetinné třídění, Třídění Kongresové knihovny, Cutterova expanzivní klasifikace
- **postkoordinované SSJ**
  - Dvojtečkové třídění (Ranganathan), Blissovo bibliografické třídění
- **prekoordinované PSJ**
  - předmětová hesla
- **postkoordinované PSJ**
  - deskriptorové SJ, volně tvořená klíčová slova, permutované (rotované) rejstříky (KWIC, KWOC)

Šířka tematického zaměření

- Selekční jazyk lze klasifikovat také podle šíře univerza (oblasti), které popisují.
- **univerzální selekční jazyk** - univerzum selekčního jazyka pokrývá všechny oblasti lidského poznání a lidské činnosti
- **speciální selekční jazyk** - univerzum selekčního jazyka je omezeno na určitý obor (Pinkas, 2002)

Použitá a povinná literatura

- Balíková, M. 2001 *Problematika věcného pořádní informací a jejich zpřístupnění*. *Národní knihovna*, 2001, roč. 12, č. 3, s. 175-186. Dostupné z WWW: <http://full.nkp.cz/nkkro103/0103175.html>
- Hjørland, Birger. 2006. *Indexing language* [online]. Last edited: 19-10-2006 [cit. 2009-09-29]. Dostupné z WWW: http://www.db.dk/bh/lifeboat_ko/CONCEPTS/indexing_languages.htm
- Kovář, Blahoslav. 1984. *Věcné pořádní informací a selekční jazyky*. Praha : ÚVTEI, 1984. 1.1 *Úvod do problematiky věcného pořádní informací a selekčních jazyků*, s. 9-18.
- Pinkas, Otakar. 2002. *Zpracování informačních fondů*. Vyd. 1.V Praze : Vysoká škola ekonomická, 2002. Kap. 7 *Selekční jazyky*, s. 89-114.

Použitá a doporučená literatura

- Chu, Heting. 2007. *Information representation and retrieval in the digital age*. Medford : Information Today, 2007. 248 s.
- *KTD : Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha : Národní knihovna České republiky, 2003. Dostupné z WWW: <http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>
- Schwarz, Josef. 2007. *Selekční jazyky 1 : Úvod do problematiky* [ppt]. Přednáška č. 2 (kombinované studium). 9.11.2007.
- Taylor, Arlene G. 2004. *The organization of information*. Westport : Libraries Unlimited , 2004. 417 s. ISBN 1-56308-976-9 - dostupné u registračního pultu ÚK FF MU, složka Selekční jazyky